

Hvordan forsvandt Christen Waages gravmæle af Johannes Wiedewelt på Assistens Kirkegård?

Historien om en administrativ uretfærdighed

Af Karin Kryger

Kunsthistoriker, mag.art.

Et bedrageri

Den salig afdøde og eksekutorboet er blevet snydt, herom kan der ikke herske tvivl! Snydt for den vare, som der var betalt for. Det drejer sig om forpligtelser, som Nicolai Kirkes værge, Christian Casse, skrev under på den 8. oktober 1791 vedrørende Christen Nielsen Waages gravminde på Assistens Kirkegård. Forpligtelser, som man kunne tro, at Helliggeist Sogn overtog, da Nicolai Kirke brændte i 1795, og det gamle Nicolai Sogn 1804 blev underlagt Helliggeist Sogn. Forpligtelser, som senere burde have været overtaget af Københavns Begravelsesvæsen. Men antagelig vidste "bedragerne" ikke, hvad de var forpligtet på. Og hvis de havde vidst det, havde de så, når det kommer til stykket, egentlig nogle forpligtelser?

En rådmands død

Den 25. juli 1791 døde rådmand Christen Nielsen Waage efter flere års svagelighed. Han var kommet til København fra sin fødeby Aalborg i 1751, hvor han den 13. oktober havde løst borgerskab som hørkræmmer. Det var imidlertid som brygger og vinhandler, han blev rig og berømt.

Den 26. januar 1757 ægtede Waage jomfru Hedevig Lyng, som han dog mistede inden året var omme, da hun døde i barselsseng tillige med den nyfødte søn. Han havde senere ønsket at ægte sin hustrus søster Margrethe Charlotte Lyng, men loven tillod dengang ikke, at svogre og svigerinder giftede sig. Hun giftede sig i stedet med en skibskaptajn Hviid.

I stedet kastede Waage sig over sine mange forskelligartede forretninger. Han opførte bl.a. Dronningens Mølle på Vol- den, da han ikke ellers kunne få malet sit korn så hurtigt, som han ville. Hans bryghus, *Den Forgyldte Tønde*, lå i Store Kongensgade, nuværende nr. 42. Bygningen har imidlertid siden Waages dage gennemgået mange ændringer og ombygninger.

Waage var også aktiv i det offentlige liv, og 1768 blev han medlem af "De 32 Mænds Collegium". 1776 blev han vice- rådmand og 10 år efter rådmand. Imidlertid blev han ramt af apopleksi og 1788 nedlagde han sit mandat og var i øvrigt uarbejdsdygtig i sine sidste år. En niece til skibskaptajn Hviid, Sophie Magdalene Worm, førte hus for Waage i hans sidste år, mens hendes mand, Waages dygtige fuldmægtig Lorentz Boje Petersen, tog sig af forretningerne. Ægteparrets søn, født 1787, blev opkaldt efter Christen Waage og fik navnet Christian Waage Petersen. 1831 tog han navneforandring til Christian Waagepetersen og blev ligesom sin fader og Christen Waage en velrenommeret vinhandler.

Da Christen Waage døde 68 år gammel, var han en velhavende mand, og eksekutorerne og arvingerne besluttede sig for en stor begravelse. Waages hengivenhed for sin tidligere svigerinde var usvækket. Universalarvinger var Margrethe Charlotte Lynges og skibskaptajn Hviids to sønner Hans og Jens, og skibskaptajnens søsterdatter Sophie Magdalena Worm. Waage blev begravet 28. juli 1791 på Assistens Kirkegård. Han blev hyllet i et "extra fint Voxlagen" og lagt i en kiste med yder- og inderkiste overtrukken med sort klæde og forsynet med kisteplade. Liget blev ført til kirkegården i en fløjlsbetrukken vogn med fire heste for, ledsaget af 12 studenter med sørgekapper og hvide handsker (det kostede 2 rdlr. for hver student). Følget fulgte i 8 vogne.

Monumentets opførelse

Da Waage var begravet, skulle der tages stilling til et grav- minde. Eksekutorerne besluttede sig for et stort monument. Den 26. september 1791 skrev eksekutorerne "Schifter", "Lacoppidan", Waages fuldmægtig Lorentz Petersen samt "Hwiid", antagelig identisk med skibskaptajnen, kontrakt med billedhuggeren, professor ved Kunstakademiet Johan- nes Wiedewelt. Ifølge denne skulle monumentet udføres efter "vedfølgende Tegning" (fig. 1). Den midterste del skulle udføres i lyseblå marmor, urnen i hvid marmor og soklerne

i kulørt norsk marmor. Indskriften skulle være med indhuggede "ægte" forgyldte bogstaver. Wiedewelt skulle have 300 rdlr. for ulejligheden. Udbetalingen vilde falde således, at Wiedewelt fik 200 rdlr., når monumentet var færdigt i værkstedet og 100 rdlr., når monumentet var opsat på "behørig Stæde". Arbejdet skulle være færdigt det efterfølgende forår, uden at man præciserede, hvornår man forventede, at det var forår! Betalingen for fundament, transport og opsætning ville blive særskilt betalt, men Wiedewelt forpligtigede sig til at føre tilsyn, således at det kunne ske med "muligste Sparsomhed og Solidite".

Foråret indtraf åbenbart sent, for Wiedewelt kvitterer først den 28. juni 1792 for alle 300 rdlr. 7. juli samme år betales Wiedewelt for udgifterne til et muret hvælvet fundament, 5 alen dybt. Til arbejdet medgik 4500 mursten, kampesten, kalk, murerarbejds løn, hjælp af stenhugger, transport mm., udgifter på i alt 68 rdlr. og 5 skilling.

Monumentets materialer, dekorationer, typologi og indskrift

I kontrakten beskriver Wiedewelt monumentets materialer som værende lyseblå norsk marmor på den midterste del, med en hvid marmorurne i italiensk marmor foroven og med kulørt norsk marmor i den flerdelte sokkel. Det lyseblå norske marmor er antagelig den såkaldte aggenhusenske marmor, der udmærkede sig ved den blå farve og som Wiedewelt har benyttet i mange andre sammenhænge. Den norske "kulørte marmor" er antagelig gellebækmarmor, der udmærker sig ved nogle kraftige og markante åringer og som Wiedewelt ofte benytter netop til monumentsokler. Den hvide italienske marmor, som urnen var lavet af, var antagelig den fine marmor fra Carrara, der oftest blev benyttet til monumenternes dekorationer. I registeret sjuiker Wiedewelts sekretær, Frederik Zeize, lidt med beskrivelsen af materialerne, idet monumentet beskrives som italiensk marmor, men forglemmelsen afspejler sig ved, at han udtrykkeligt gør opmærksom på at urnen er af det bedste italienske marmor. Af Wiedewelt tegning fremgår det, at indskrifttavlen er af hvidt marmor, ligesom Rasmus Nyerup i sin biografi over Waage præciserer, at tavlen er af hvid marmor. Nyerup opfatter den lyseblå marmor som lys grå. Monumentet har på grund af de forskelligartede materialer fremstået med en stærk polykrom (mangefarvet, broget) effekt.

Frederik Zeise beskriver i registeret over Wiedewelts arbejder monumentets dekorationer. I hvert hjørne er der nedhængende fakler, foroven 'ornamenter' og en lampe. Tegningen (fig. 1) og Lahdes stik (fig. 2) viser, at ornamenterne i det buede relief i overdelen er akantusslyng. Olielampen er svær at erkende på såvel tegning som Lahdes stik, men man ser i begge billedfremstillinger ret tydeligt en blomsterroset, så Wiedewelt eller hans sekretær, Frederik Zeise, har antagelig husket forkert, da monumentet er blevet indført i registeret.

Tegning og kobberstik viser, at monumentet stod på en fler-delt sokkel, hvis øverste led og fodstykke var profilerede.

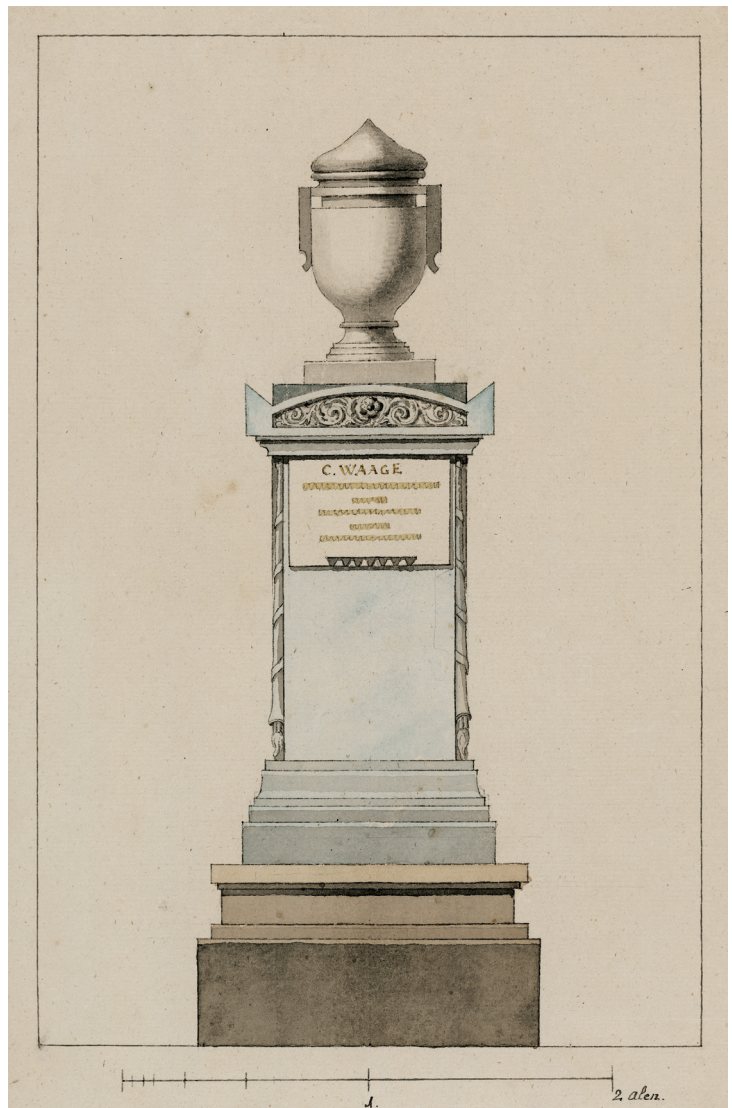

Fig. 1. Johannes Wiedewelt: Udkast til Christen Waages gravminde på Assistens Kirkegård. Tusch, akvarel. 330x233 mm. Danmarks Kunstmuseumsbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger.

Fig. 2. G.L. Lahde: Christen Waages Gravmæle på Assistens kirkegård. Kopperstik. Fra G.L. Lahde, Mindesmærker, 3. hæfte (1801-1811).

Midtstykket havde indhak i hvert hjørne, der gjorde plads for de nedadvendte fakler. Den hvide marmortavle har på Wiedewelts tegning guttae ("dråber", antik dekoration). Over tavlen en profileret hovedgesims, der bærer et buet topstykke med blanke små akroterer. I buen er relieffet med akantus-slyng og roset indsat. Øverst krones monumentet af den hvide marmorurne på fod og sokkel med hanke i siderne og låg. Wiedewelt oplyser, at monumentet var 3 alen og 18 tommer højt (ca. 2,36 m) og 1 alen 7 tommer bredt (ca. 0,81 m).

Urnen har symbolsk indeholdt afdødes aske. Akantus og roset er velkendte klassiske dekorationsmotiver. De nedadvendte fakler symboliserer livsflammen, der slukkes.

I registeret har Wiedewelts fætter og sekretær Frederik Zeise omhyggeligt noteret, at gravmælet var fritstående, og senere har Wiedewelt med egen hånd tilføjet: "NB dette var det før-

ste af den Art, som her er bleven giort". Her må Wiedewelt igen huske forkert, for det første fritstående gravminde, som han har udført, var over Gustav Ludwig Jansson, der blev udført 1789 og sendt til Oldenburg. Men det er korrekt, at gravmælet over Christen Waage er det første fritstående på Assistens Kirkegård, og dette til trods for, at gravstedet lå op af en mur, en placering, som kunne have indbudt til at udføre et epitafium i muren. Som type er monumentet en variant af den romerske cippus. "Den græske stele" havde endnu ikke påvirket danske kunstnere.

Indskriften var med fordybede bogstaver, der var forgyldte. Det fremgår af såvel Wiedewelts tegning som af Lahdes stik, at her var tale om versaler, en bogstavstype Wiedewelt ret konsekvent brugte, antagelig fordi han fandt den mere i overensstemmelse med de klassiske idealer end andre skrifttyper. Indskriften lød:

HERUNDER HVILER
DET
FORGÆNGELIGE
AF
CHRISTEN WAAGE
FORDUM
RAADMAND OG GROSSERER
I DEN KONGELIGE RESIDENTSSTAD
KIØBENHAVN
FØD
I AALBORG I JYLLAND DEN 21 JUNII 1723
DØD
I KIØBENHAVN DEN 25 JULII 1791
I HANS ALDERS 69 AAR
VÆRDIG
DETTE MINDE
HVORMED
HANS EFTERLADTE ARVINGER
TIL ERKIENDTLIGHED
HAVE VILLET HÆDRE
HANS HVILE-STED

Monumentets skæbne

Den 8. oktober 1791 underskrev Nicolai Kirkes værge Christian Casse begravelsesbrevet med kirkens segl. Heraf fremgår det, at arvingerne har tilladelse til at rejse et fritstående

monument på et fundament af omtrent 2 kvadrat alens omfang. Tilladelsen blev bevilget i henholdt til magistratens resolution. Ifølge Casse var resolutionen af 5. oktober 1791, men magistraten har ifølge resolutionsprotokollen allerede behandlet sagen 3. oktober. Når resolutionen omhyggelig noterer, at her er tale om et fritstående monument, bestyrker det Wiedewelts udsagn om, at her var tale om en nyskabelse til Assistens Kirkegård, en nyskabelse, som han fandt det værd at fremhæve. Gravstedet var på 5 kvadrat alen og Casse skrev også under på at:

”da bemeldte Raadmand Waages Arvinger
saaledes til Kirken have betalt Ethundrede
Rigsdaler Bank Courant for overmeldte
Tilladelse, bliver Monumentet saa længe Tiiden
varer af Kirken vedligeholdt og med fornødne
Reparation forsynet.”

’Så længe tiden varer’ skulle vise sig at være kortvarig affære. 1795 brændte store dele af København, og ved branden blev Nicolai Kirke total ødelagt. Kirkens præster og værger håbede til det sidste at kirken ville blive genopbygget, men til deres skuffelse bestemte kongen, at kirken ikke skulle genopbygges og sognet skulle lægges under Helliggeist Sogn. Nicolai Kirkes værger fik ordre til at overlade, hvad de måtte have af dokumenter og protokoller til den i forbindelse med branden oprettede ”Erstatningskommission”. Her var man interesseret i kirkens aktiver, og der blev oprette et fond med kirkens navn. Kirkens forpligtelser interesserede man sig ikke for. Nicolai Kirke var ved branden og beslutningen om, at den ikke skulle genopbygges, ophørt som en juridisk selvstændig enhed.

1. februar 1804 blev gravstedet overført til Helliggeists Sogn, og det var såmænd den senere så herostratisk berømte graver, Christian Meisling, der gjorde papirarbejdet, antagelig en af hans sidste embedshandlinger. 4. oktober 1804 blev han afskediget, idet han ved ’forsømmelser og ligegyldighed’ havde gjort det muligt for gravrøvere at drive deres spil på kirkegården. Han var selv under anklage for at have deltaget i og været vidende om gravrøverierne, men intet kunne bevises. Derimod ville retten ikke udelukke, at han havde optrådt som hæler i denne ubehagelige sag. Forhåbentlig undgik Christen Waages grav overgrebene. Meisling kendte Waage særdeles godt. Inden han 1790 blev graver, havde han i tre år været Waages tjener.

1829 døde Lorentz Petersen, og også han blev begravet på Assistens Kirkegård, i gravstedet (A 1024) ved siden af agent Bodenhoff ud mod Nørrebrogade. Monumentet er endnu bevaret, men er pt. placeret i en niche i muren på A 1014. Få år efter, 1832 fulgte hans hustru Sophie Magdalena, der med sin arv fra Christen Waage havde en andel i mandens økonomiske succes.

1834 ligger deres søn Christian, der nu ved kgl. bevilling siden 1831 kan kalde sig Waagepetersen, i forhandlinger med Helliggeist Kirke. Nu drejer det sig om familiens velgører Christen Waages gravsted. Christian Waagepetersen kan ikke finde skødet. Hvis den gamle Lorentz havde levet, så ville han måske have husket, hvor skødet lå. Nemlig i Hof- og Stadsretten. Men Waagepetersen ved ikke, hvor det er. Han var kun 4 år, da Waage døde. Imidlertid må han have veneration for gravstedet. Han griber i egen lomme og betaler 48 rdlr. i sølv for gravstedet for de næste 20 år. Penge han aldrig burde have betalt!

1840 dør hofvinhandleren kun 53 år gammel. Han bliver begravet på Garnisons Kirkegård. Nu er gravstedets, og dermed monumentets, skæbne afhængig af Christian Waagepetersens børn. Intet under, hvis det har forekommet dem, at Christen Waage var en meget fjern person. De har bedsteforældrenes og forældrenes gravsted at tage vare på. Ingen har en klar erindring om Christen Waage mere. Han og gravstedet bliver glemte.

Monumentets endeligt

1890 konstaterer kunsthistorikeren F.J. Meier, der 1877 skrev en disputats om Wiedewelt, at Waages monument "blev nedtaget som faldefærdigt for en halv Snes Aar siden." I disputatsen fra 1877 omtales monumentet som "er". 1878 var gravstedet overgået til en ny ejer. Monumentet forsvandt antagelig 1877-1878. "Så længe tiden varer", var altså i dette tilfælde ca. 86 år. Det er evident, at der her er sket en uret. Eksekutorerne betalte 100 rdlr. for gravstedet og monumentets vedligeholdelse til evig tid. Men uheldigvis forsvandt den juridiske part, der havde forpligtet sig. Det kan sammenlignes med en konkurs. De, der overtager konkursboet, overtager ikke nødvendigvis forpligtelserne. Sagen havde måske stillet sig gunstigere, hvis Christian Waagepetersen havde vidst, hvor det oprindelige dokument var. Det vidste han bare ikke, og han bragte derfor et personligt offer for at sikre monumentet

en tid. Men ved Waagepetersens tidlige død forsvandt muligheden for at sikre det yderligere. Således mistede Assistens Kirkegård et af sine mest markante monumenter, et monument, som dengang det blev skabt, som type havde været en nyskabelse.

Artiklen er skrevet på grundlag af en rapport om Christen Waages gravmæle udført for Københavns Kommune 2003.

Utrykte kilder

Landsarkivet for Sjælland

Hof- og Stadsretten, eksekutorboer, 2 1794/7 (kasse 19-20-21)

Det kongelige Bibliotek

Nachrichten wegen der Familie des Hrr. Professoris Wiedewelt
NKS 1396, 63 v-64r

Stadsarkivet

Nicolaj Kirkebog 1791

Helliggeist Kirkebog 1757

Borgerretsprotokoller 1751

Kopulationsprotokoller 1757.

Helliggeist Kirke Skødeprotokol 1804-31, 623, 649

Nicolaj Kirkes Arkiv 1575-1892

Nicolaj Kirkes holdende Bog over Ligstene 1755-1805 (bestillingsnr. 13)

St. Nicolai Kirkes Copi- og Begravelsesbreve 1766-1804 (bestillingsnr. 26)

St. Nicolai Kirkes Holdende bog om Mindesmærker og Ligsten paa Assistens Kirkegaard 1797-1805 (bestillingsnr. 14)

Københavns Magistrats Arkiv

Magistratens Resolutionsprotokoller 1791-1792 (bestillingsnr. MC 136)

Assistens Kirkegård

Begravelsesprotokol Afd. A.

Litteratur

Kofoed, Hans, "Gravere og Inspektører ved Assistens Kirkegaard", *Assistens Kirkegaard 1760-1960, Historiske Meddelelser om København* (red. Sigurd Jensen), Kbh. 1960, 179.

Kryger, Karin, "Johannes Wiedewelts monumenter på Assistens Kirkegård", *Cras XXXV*, 1983, 32-34.

Kryger, Karin, *Allergeri og Borgerdyd. Studie i det nyklassiske gravminde i Danmark*, Kbh. 1986, 21, 245f.

Meier, Fr. J., *Efterretninger om Billedhuggeren Johannes Wiedewelt og Kunstakademiets paa hans Tid*, Kbh. 1877, 12, 277.

Meier, Fr. J., "Fra Kirkegaarden", *Tidsskrift for Kunstindustri*, 1890 (105-127), 115.

"Nicolai Kirke" i *Danmarks Kirker*, København By, bd. 1, 463.

Nyerup, Rasmus, "Christen Waage" i G.L. Lahde: *Mindesmærker*, 3. hæfte (1801-1811).

Smidt, Claus M. og Christian Waagepetersen, *Hos Hofvinhandleren i Store Strandstræde. En københavnsk mæcen fra Frederik VI's tid*. Nivaagaards Malerisamling 1985, 5.

Starcke, Viggo, *Giertrud Birgitte Bodenhoffs Mysterium*, Kbh. 1954, 81ff.